

بنیان‌های نمادین و اعتقادی در نقوش سنگ‌نگاره‌های درّه‌نگارانِ سراوان*

زهرا حسین‌آبادی^{۱،*}، زیلا صفورا^۲

^۱دانشیار گروه پژوهش هنر دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

^۲کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

(تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۶/۴، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۸/۳/۷)

چکیده

درّه‌نگارانِ سراوان یکی از مناطق برجسته سنگ‌نگاره‌ای در ایران بوده که مملو از نقوشی است که با ظرافت بر دل صخره‌ها حک شده است و رگه‌هایی از پیش‌زمینه‌های اعتقادی و نمادین در اکثریت نگاره‌ها به چشم می‌خورد. این پژوهش با هدف بررسی و شناختِ نمادشناسانه سنگ‌نگاره‌های درّه‌نگارانِ سراوان و دلایل اعتقادی ایجاد نقوش از سوی مردم بدوی آن سامان انجام شده و به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال‌ها است که: بیشترین تصاویر حک شده بر صخره‌های این درّه، از چه نوعی بوده و مبتنی بر چه بنیان‌های نمادین و اعتقادی ترسیم شده‌اند؟ روش تحقیق، توصیفی تاریخی بوده و داده‌ها از طریق بررسی میدانی و ثبت مشاهدات نگارندگان و نیز به روش اسنادی، گردآوری و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که نگاره‌ها در درّه‌نگاران، به سه گروه جانوری، انسانی و هندسی تقسیم می‌شوند که نقوش جانوری بیشترین فراوانی را در بین سایر نقوش و نگاره‌ها دارد. زمینه‌های نمادین و اعتقادی، نقش برجسته‌ای در طراحی نقوش داشته و به طور عمیقی با نحوه زیست و باورهای فکری مردم منطقه در آن زمان مرتبط بوده است. ضمن اینکه، بسیاری از بنیان‌های اعتقادی که در هنر صخره‌نگاری آن دوره نقش مؤثری داشته‌اند، در زندگی ساکنان فعلی منطقه، بوضوح قابل مشاهده است.

واژه‌های کلیدی

درّه‌نگاران، سنگ‌نگاره، نقوش، نمادین، اعتقادی.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نویسنده دوم با عنوان «بررسی زمینه‌های نمادین و اعتقادی در نقوش سنگ‌نگاره‌های درّه‌نگاران سراوان» با راهنمایی نویسنده اول می‌باشد.

^۱ نویسنده‌ی مسئول: تلفن: ۰۹۱۵۱۹۰۶۱۵۲، نمابر: ۰۵۴-۳۱۱۳۶۴۸۱، E-mail: hosseinabadi_2007@yahoo.co.uk

مقدمه

پارینه‌سنگی تا دوره معاصر را در بر می‌گیرد، برای روشن کردن محتوا، معنا و قدمت هر یک، آن‌ها را از جنبه‌های مختلف، نظیر باستان‌شناسی، مردم‌شناسی، هنر، نشانه‌شناسی، زیست‌شناسی، تاریخ، جامعه‌شناسی، نمادشناسی، اسطوره، تاریخ فرهنگ، تاریخ زبان و هنرهای تاریخی و تزیینی، مورد پژوهش قرار می‌دهند (ناصری فرد، ۱۳۸۶، ۱۶).

در این میان، استان سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران به دلیل بار غنی فرهنگی، همانند سایر بخش‌های کشور، دارای آثار و شواهد تاریخی و هنری فراوانی است که همواره مورد توجه محققان قرار گرفته است. در این راستا به یکی از مهم‌ترین داده‌های فرهنگی برجای مانده یعنی سنگ‌نگاره‌ها پرداخته شده است، چرا که این نقوش، می‌تواند اطلاعاتی ارزشمند درباره تاریخ، هنر و مردم‌شناسی در اختیار ما قرار دهند و از همه مهم‌تر، در بررسی روند تطوّر شیوه‌های هنری فن و مهارت نگارگری، به انگیزه‌ها و ایده‌های نگارگر از آفرینش نقوش و در نهایت دستیابی به تفاسیر نزدیک به واقعیت از دوران‌های قبل از تاریخ تا دوران حاضر پی برد. لذا در این پژوهش با فرض اینکه نگرش‌های اعتقادی مردم منطقه در شیوه ترسیم و طراحی نقوش تأثیر شایانی داشته‌اند، به بررسی نمونه‌هایی از آن‌ها پرداخته شده است. سؤالات مهمی که این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به آن‌ها بوده است، عبارت‌اند از:

۱. مهم‌ترین و بیشترین نقوش بکاررفته در سنگ‌نگاره‌های درّه‌نگاران سراوان، از چه نوع می‌باشند؟
۲. نقوش حک شده بر صخره‌های درّه‌نگاران سراوان، مبتنی بر چه بنیان‌های اعتقادی و نمادینی بوده و هدف از ترسیم آن‌ها چه بوده است؟

به عقیده بسیاری از پژوهشگران، هنر صخره‌ای نمونه بارز یک هنر جهانی است که قدمت آن به اعماق تاریخ بشر بر می‌گردد و اغلب این هنر را جزو مهم‌ترین شاخه‌های هنرهای تجسمی تلقی کرده‌اند که نخستین جلوه‌های شناخته‌شده از حس زیباشناختی و طبع هنری اجداد انسان را در نقاط مختلف دنیا به نمایش می‌گذارد (هاشمی زرج‌آباد، ۱۳۹۲، ۱۶۲). فرهنگ‌های گذشته در طول هزاران سال، سیستم‌ها و نگاره‌های نمادینی را به مثابه یک رسانه ارائه کرده‌اند، از قبیل هنر سنگ‌نگاره‌ای، تزیینات سفالی و سایر اشکال فیزیکی (Hardtke, 2017, 22). در این میان، مکان‌های سنگ‌نگاره‌ای شامل برخی از بزرگ‌ترین آثار هنری در جهان هستند که از منظر فرهنگی، تصاویر زیبایی‌شناختی و معنوی قدرتمندی را در خود جای داده‌اند. این هنر، شامل نقاشی‌ها، طرح‌ها و حکاکی‌هایی است که در غارها، درّه‌ها و بر روی تخته‌سنگ‌ها و سطوح صاف و هموار نقش بسته و آرسشیوی از هنرهای بومی و مسیری به تاریخ حدود ده هزار سال قبل است که به‌عنوان جزء مهمی از تاریخ هنر جهان شناخته شده است. در این هنر، جنبه‌هایی از مراسم، اعتقادات و تاریخ در شکلی بصری ثبت شده که یادآور مهارت‌های هنری و سیستم اعتقادی پیچیده‌ی مردمان در عصر باستان است. آنها شواهدی از هزاران سال تعامل فرهنگی بومیان یک منطقه با یکدیگر، با سایر موجودات و محیط اطرافشان هستند (Agnew et al, 2015, 6) و قرارگیری‌شان در مناظر سنگی، به انسان‌ها اجازه می‌دهد تا اطلاعات را از نسلی به نسل دیگر منتقل کنند. با استفاده از این تصاویر، تجربه و دانش بشر در بین افراد، گروه‌ها و حتی نسل‌های مختلف می‌تواند مورد ارزیابی قرار گیرد (Brady & Tacon, 2016, 4).

با توجه به قدمت نقوش صخره‌ای که طیف گسترده‌ای از دوره

معرفی حوزه مورد مطالعه

دارای اهمیت بیشتری از سایر مناطق است. درّه‌نگاران در حدود ۳۶ کیلومتری شمال غربی روستای ناهوک و ۷۵ کیلومتری شهر سراوان واقع است (تصویر ۱). این سنگ‌نگاره‌ها که در محدوده این درّه به بیش از هزاران نقش می‌رسد، در نوع خود بی‌نظیر هستند و می‌توان از آن به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین مجموعه‌های سنگ‌نگاره‌ای در ایران با قدمتی کهن یاد کرد. در نقوش این سنگ‌نگاره‌ها، انسان‌ها در تلاش برای معاش و همکاری با هم در شکار و جنگ با جانوران درنده نشان داده شده‌اند و بنابراین، این نقوش توسط انسان عصر شکار کشیده شده‌اند و بیان‌گر آرزوها و تمایلات آن‌ها برای زایش و افزایش شکار در شکارگاه‌ها و موفقیت در شکار و جسارت‌آفرینی در نبرد با درندگان است. از آن‌جا که نقش‌ها در طی قرن‌ها و هزاره‌ها بخاطر اکسید شدن و هوازدگی، رنگ می‌بازند، برای اثربخشی بیشتر، روی صخره‌ها و نقوش، اشکال تازه‌ای را حک می‌کرده یا حکاکی‌های قدیم را از نو بازآفرینی و آشکار می‌کردند تا با زنده نگه‌داشتن این آثار، تسهیلاتی در کار شکار و فراوانی آن ایجاد نموده و وسیله غلبه بر حیوانات وحشی را فراهم سازند (سپاهی، ۱۳۸۶، ۹-۸).

سراوان به‌عنوان یکی از شهرستان‌های سیستان و بلوچستان با قدمتی کهن، گنجینه‌ای بزرگ از آثار تاریخی و باستانی را در دل خود جای داده است و انسان با دیدن این آثار بی‌مثال و کهن، به گذشته‌ای دور سفر می‌کند؛ از مهم‌ترین آثار باستانی این شهر پر رمز و راز، سنگ‌نگاره‌های زیبای آن است. این سنگ‌نگاره‌ها که در گوشه و کنار این شهرستان همچون نگین‌های زیبا می‌درخشند یادگار روزگاران باستان است. با این حال هنوز مشخص نیست این نقوش توسط چه کسانی روی این صخره‌ها کنده‌کاری شده اما آنچه محرز است این نقوش توسط انسان‌هایی اندیشمند طراحی شده که همه اتفاقات و رویدادهای مهم دوران خود را بر سنگ‌ها ثبت کرده‌اند تا آیندگان را از روزگار خود و آنچه بر آن‌ها سپری شده آگاه سازند زیرا که این آثار گواه بر زندگی پر فرازونشیب آنان است. در رشته کوه سیاهان که از محدوده تفتان در خاش آغاز و تا درون کشور پاکستان امتداد دارد، آثار سنگ‌نگاره‌ای فراوانی شناسایی شده که در این میان، درّه‌نگاران به دلیل تنوع، تعدد، گستردگی و تکنیک ایجاد نقوش،

مورچه‌خوار با خرطوم بلند، گربه‌سانان، سگ‌سانان و مار، برخی از حیواناتی هستند که نقوش آن‌ها بیشتر قابل مشاهده است. ویژگی‌های فرمی نقوش دره نگاران به صورت ساده و استیلیزه و برخی هم هنرمندانه و با نمایش جزئیات بیشتر همراه است. این نقوش عمدتاً در شکارگاه یا چراگاه به نمایش درآمده‌اند. نقوش جانوری به صورتهای سواره و یا منفرد تصویرسازی شده‌اند. در حالت سواره، عمدتاً صحنه‌های شکار دسته‌جمعی به تصویر کشیده شده و از این رو، پویایی و تحرک خاصی در این نقوش قابل مشاهده است. نکته مهم دیگری که در نقوش دره نگاران وجود داشته و به نوعی وجه تمایز نقوش جانوری این منطقه با سایر مناطق ایران می‌باشد، نمایش اندام نرینگی در حیوانات، آنهم در اندازه‌های اغراق‌آمیز و تقریباً غیرواقعی است. در مصاحبه با پژوهشگران محلی، دو دیدگاه در این زمینه مطرح شد. دسته‌ای اعتقاد دارند که برجسته کردن اندام نرینگی در ادبیات محلی، نشان قدرت، شجاعت و دلآوری است. و در رابطه با تأیید این ادعا، بیان شد که ضرب‌المثل‌هایی محلی که هم‌سویی زیادی با این موضوع داشته در منطقه رواج دارد. از سویی، برخی اعتقاد دارند که شکارچیان منطقه با نقش کردن اندام نرینگی می‌خواسته‌اند این پیام را منتقل کنند که فقط مباردت به شکار حیوانات «نر» می‌نمایند. در واقع، این انتقال پیامی بوده است که محتوای آن از اهمیت حفظ نسل حیوانات حکایت می‌کند.

بز کوهی

بز به صورت استیلیزه و با پیامی نمادین در فرهنگ‌های مختلف به کار می‌رود (شوالیه و گبران، ۱۳۸۵، ۹۳). بزکوهی با شاخ‌های بلند به عقب برگشته و گردن باریک نود درجه، نقش ثبت شده در سنگ‌نگاره‌های مناطق مختلف ایران است و به معنی درخواست آب، زاینده‌گی و فراوانی نعمت است (ناصری‌فرد، ۱۳۸۶، ۱۳۳). در سنگ‌نگاره‌های دره نگاران، نقش این حیوان به وفور قابل مشاهده است. فراوانی این نقش می‌تواند حاکی از اهمیت ویژه‌ای باشد که این حیوان برای مردم منطقه داشته و هنوز هم دارد. به‌طور کلی، برای مردم ایران به ویژه در مناطق کوهستانی و عشایری، فراوانی این حیوان، نشان از اهمیت آن در شیوه معیشت و همچنین ساختار اعتقادی آنان دارد. این حیوان شکار بومی ایران بوده و در مناطق صعب‌العبور و کوهستانی تاب‌آوری زیادی دارد. از همین‌روست که در رشته کوه سیاهان، بیشترین تصاویر حیوان، مربوط به بز است. علاوه بر جنبه معیشتی، بز نماد فراوانی نعمت، زاینده‌گی و استمداد برای نزول باران بوده است. در منطقه نگاران، نقوشی از این حیوان قابل مشاهده است که دارای شاخ‌های بلند، هلالی و به عقب برگشته است. به گونه‌ای که شاخ حیوان از فرق سر تا انتهای بدن همانند هلال ماه امتداد دارد. همچنین در مناطق عشایری اطراف دره نگاران، تا همین گذشته‌های نزدیک شاخ این حیوان بر سردر خانه‌ها و حتی در درون خانه‌ها نصب می‌شده است. از این رو، جنبه نمادین این حیوان با محوریت برکت، فراوانی نعمت و نزول باران سنخیت بیشتری دارد.

اسب

جلوه‌های نمادین و اعتقادی در نقوش صخره‌ای

نماد به سادگی چیزی است که به جای چیز دیگر به کار می‌رود و نشانه آن است یا بر آن دلالت دارد. به نظر می‌رسد که گرایشی طبیعی برای ایجاد نمادها به شیوه‌ای که می‌اندیشیم و در هنر ما باید انعکاس یک ویژگی عمیق روان بشری باشد داشته باشیم. نماد در هنر در سطوح مختلف و بر طبق اعتقادات و رسوم اجتماعی که الهام‌بخش هنرمند است عمل می‌کند (هال، ۱۳۸۰، ۱۴). در هنر انسان‌های اولیه، آنچه که بین تصویر و سوژه مادی خارجی ایجاد ارتباط می‌کند، به هیچ وجه واسطه‌های مادی نبود بلکه نوعی ارتقاء و ایمان به نیروهای نادیدنی بود که مستبب این نوع ارتباط بودند. علاوه بر این، انسان اولیه فکر می‌کرد با مصور کردن شکل یک حیوان، روح آن را در استیلای خود قرار می‌دهد، چرا که بین روح و جسم تفاوت قائل بوده و تمام ماهیت و هویت یک حیوان را در مادیت او جستجو نمی‌کرد. به تعبیری اگر انسان اولیه تصویر جانوری را در اختیار می‌داشت در حقیقت وجود واقعی آن جانور نیز تحت استیلای اراده‌ی آن فرد قرار می‌گرفت. انسان‌ها در بدو برخورد با طبیعت وحشی، از بخشی آغاز کردند که آن بخش با نیازهای آن دوره خاص انسانی منطبق بوده و طبیعت وحشی و لایتناهی، انسان را به سوی بهره‌وری هر چه بیشتر، اغوا و تحریک می‌کرد و از همان آغاز، دریافت که می‌باید روح وحشی طبیعت را متناسب با نیازهای خود رام کند و استفاده انسان‌های اولیه از حیوانات وحشی، به مرور سبب شد تا جنبه قدسی و معنوی برای حیوانات قائل شوند و خدایان حیوانی و توت‌پرستی از اولین انحرافات است که از سرچشمه زلال پرستش منشأ گرفته است^۱. زیرا حیوان رابطه مستقیمی با رفع نیازهای آن‌ها داشت. از این روی، حیوان به‌عنوان مابه‌ازای تمام طبیعت، در برابر چشم انسان اولیه، معرفی شد و پرستش خدای طبیعت در تجلی صورتی حیوانات متجلی گشت که ظهور هنر در تقویت معنوی مجامع، سهم به‌سزائی داشت (کیانی، ۱۳۹۳، ۱۴).

نقوش جانوری

در منطقه نگاران، نقوش جانوری بیش از سایر نقوش به چشم می‌خورد. از آن جمله، شتر، گاو، خر وحشی، اسب، حیوانی شبیه

تصویر ۱- نمایی کلی از دره نگاران-سراوان. مأخذ: (بزی و حاتم، ۱۳۹۲، ۹)

مار با پیچش‌های متعدد، در نقوش صخره‌ای نگاران مشاهده شده است. باور غالب بر این است که پوست‌اندازی مار نماد تجدید حیات بوده و بر این اساس، عمدتاً آن را به‌عنوان نماد مرگ و تولد دوباره تفسیر می‌کنند. در ایران باستان، نماد مار را نشانه‌ای از آب (با توجه به حرکات موجی شکلش)، رود، باروری و حاصلخیزی می‌دانند. همچنین در منطقه مورد پژوهش، اعتقاد بر این بوده و هست که هر جایی مار باشد، مریضی کم‌تر است. بیمار یعنی مریض، و ساکنان منطقه در آن زمان با حکاکتی نقش مار، به نوعی می‌خواستند به هر کسی که وارد منطقه می‌شود اطلاع دهند که در آن محدوده مرض کم‌تر است.

گاو

گاو نر به نماد ثور وابسته است. این نماد از جهت تاریخی و روانشناختی بسیار پیچیده است. گاو نر در روایات مذاهب نهن‌گرایانه، نشانه‌ای است که ساکنان دورترین نقطه‌های شمالی جهان به‌عنوان توتم در تقابل با اژدهای سیاه‌پوستان به‌کار می‌بردند و با تور پسر آسمان و جنگل برابر بود. این نشانه در اصل، رمز برتری پستانداران بر خزندگان یا برتری آریایی‌ها بر سیاهان شمرده می‌شد. البته این امکان وجود دارد که گاو نر نخستین‌بار و پیش از همه، نمادی منسوب به ماه بوده بدان سبب که از جهت علم ریخت‌شناسی و شباهت شاخ‌های آن به هلال ماه (ماه نو) با ماه یکسان انگاشته شده است. حال آنکه می‌بایست پس از شیر، دومین نماد خورشیدی بوده باشد (سرلو، ۱۳۸۸، ۶۴۳).

در دژ نگاران نقوشی از گاو قابل مشاهده است که دارای دو ویژگی برجسته است. یکی اینکه دارای شاخ کاملاً هلالی شکل بوده و دیگری اینکه اندام نرینگی (که همان نماد قدرت و شجاعت بوده) به وضوح قابل مشاهده است. البته در اکثر نگاره‌های حیوانی این منطقه، اندام نرینگی جانوران به شکل واضح و در اندازه‌های تقریباً غیر واقعی ترسیم شده است.

سگ

سگ یکی از حیواناتی است که در اساطیر و مذاهب برخی از ملل نیز مورد احترام قرار گرفته و جنبه‌های نمادین یافته، همچنین در دین زرتشتی و میان ایرانیان باستان ارزش و جایگاه ویژه‌ای داشته است. به موجب اخبار قدیم و مورخان یونانی چون استرابو و هرودوت، میان کاسپی‌ها سگ از احترام و تقدس فوق‌العاده‌ای برخوردار بوده و مقام حقوقی چون انسان داشته است (رضی، ۱۳۸۴، ۳۷۰). در همه داستان‌ها و افسانه‌هایی که درباره سگ بیان شده، این حیوان مجموعه‌ای از نمادهای پیچیده، اما شفاف‌بخش، وفادار و راهنمایی است که شکار و مرگ را به نمایش می‌گذارند و با لیس زدن، قدرت پاکیزه‌سازی خود را آشکار می‌سازد، گویی نگهبان مرز میان خودآگاهی و ناخودآگاهی است (مهدوی، ۱۳۷۹، ۵۶).

نقش سگ در نقوش صخره‌ای منطقه، به میزان زیاد قابل مشاهده است. در حال حاضر نیز در مناطق روستایی و عشایری به ویژه برای کشاورزان و دامداران، سگ حیوانی مورد علاقه است. چرا که در حیاط بسیاری از خانه‌های روستایی، سگ نگهداری می‌شود. با توجه

اسب در اندیشه ایرانیان، ویژگی اهورایی داشته و در اسطوره‌ها به یاری آن‌ها پرداخته است. همچنین خلقت اسب به منزله کمال‌بخشی به شخصیت‌های اسطوره‌ای و قهرمانان بوده است (جعفری دهقی، ۱۳۸۲، ۵۴). در جنگ‌ها و مأموریت‌های مهم از این حیوان استفاده می‌شد. به همین علت است که در نزد ایرانیان باستان، ارزش این حیوان، نجیب شناخته شده و در پرورش و پرستاری آن کوشیده‌اند. در اسطوره‌ها و مراسم دینی بسیاری از تمدن‌ها، اسب مقامی شامخ دارد و در وهله اول، نماد خورشید بود و گردونه او را می‌کشید و برای خدایان خورشید قربانی می‌شد (هال، ۱۳۸۰، ۲۴). نقش اسب در میان نقوش نگاران زیاد دیده شده و اکثراً با سوار به تصویر کشیده شده‌اند. البته در حالت منفرد هنرمندان‌تر و با جزئیات بیشتری همراه بوده و مشابه سایر نقوش حیوانی، آلت نرینگی در اسب‌ها مشهود است. اسب در نمادهای ایرانی جایگاه مهمی دارد چرا که به‌عنوان نماد قهرمانان، شجاعت، قدرت و سرعت تلقی شده و اهمیت آن به ویژه در نبردها، جایگاه ویژه‌ای به این حیوان در نمادشناسی ایرانی داده است.

شتر

این حیوان قبل از هر چیز، مرکبی است برای عبور از بیابان و به برکت آن می‌توان به مرکز ناپیدا یعنی به جوهر الهی رسید (شوالیه و گربران، ۱۳۸۵، ۴۰). شتر در افسانه‌های قرون وسطایی نمونه اعتدال و میانه‌روی و به سبب استعدادش در حرکت طی چندین روز بدون آنکه آبی بیاشامد، نمونه فروتنی است. زیرا بر طبق رسالت مربوط به حیوانات، شتر بر زمین زانو می‌زند تا بار را بر او حمل کنند (هال، ۱۳۸۰، ۶۱). در منطقه نگاران و به‌طور کلی، استان سیستان و بلوچستان، این حیوان به وفور یافت می‌شود و در حال حاضر علی‌رغم خشکسالی‌های مداوم در منطقه، گله‌های شتر در مناطق مختلف استان پرورش داده می‌شوند. از این‌رو، دارای ارزش و اهمیت معیشتی فوق‌العاده‌ای بوده و بر همین اساس، در بین مردم منطقه از احترام و اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد. چرا که نماد مقاومت در شرایط آب و هوایی سخت بوده و حضور این حیوان در منطقه به نوعی با آداب و رسوم و نوع زندگی مردم در هم آمیخته است. در مراسم عروسی عشایر منطقه، شتر کاربرد انتقال داماد به خانه عروس را داشته و از این منظر، جایگاه مهمی در فرهنگ بومی مردم این سامان دارد.

مار

مار اگر در شکل جریان آب نمایش داده شود نماد آب و نشانه نیکی، فراوانی و حاصل‌خیزی است (هینتس، ۱۳۷۱، ۴۶). این جانور خزنده از ادوار پیش از تاریخ به طور گسترده‌ای مورد پرستش بود و یک نماد دینی با مفاهیم وسیع و متنوع به شمار می‌رفت. از همان روزگاران نخستین به پرستش خورشید وابستگی داشت. به نظر می‌رسد که با پوست‌اندازی ادواری خود مانند خورشید تجدید حیات می‌کند و بنابراین نماد مرگ و تولد دوباره است. با وجود این، چون طبیعتاً وابسته به زمین بود یک خدای زیرزمینی و دشمن خورشید-خدا به شمار می‌رفت و می‌توانست موجب آسیب و مرگ شود. بنابراین آن را با تقدیم هدایا آرام می‌کردند (هال، ۱۳۸۰، ۹۳). تصویری از خزندگی

جدول ۱- بنیان‌های اعتقادی و نمادین در نقوش جانوری سنگ‌نگاره‌های درّه نگاران.

نقوش حیوانی:		
نقوش حیوانی عمدتاً حیواناتی هستند که یا برای مقاصد مختلف از قبیل حمل و نقل، بارکشی و... مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند یا حیواناتی که جنبه شکار داشته‌اند. از این رو، جنبه تقدس برای ساکنین آن زمان داشته و به همین دلیل بیشترین تصاویر مربوط به این قبیل حیوانات است.		بز
<ul style="list-style-type: none"> - شناخته شده به عنوان حیوان ملی ایران - دارای بیشترین فراوانی نقوش در درّه نگاران - امید به باروری و برکت، طلب باران و رحمت و نمادی از ماه - فراوانی آن نشانه اهمیت در زندگی و اعتقادات مردم ساکن در منطقه 		اسب
<ul style="list-style-type: none"> - اکثرأ با سوار به تصویر کشیده شده است - در حالت منفرد هنرمندانه و با جزئیات بیشتری همراه است - نماد شجاعت، سرعت، قدرت و قهرمانان - اهمیت این حیوان بیشتر در جنگ‌ها و مأموریت‌هاست - در تصاویر نگاران، عمدتأ با برجسته شدن اندام نرینگی همراه است 		شتر
<ul style="list-style-type: none"> - ترسیم نقش شتر به صورت دو کوهانه و تک‌کوهانه - ایفاء کردن نقشی اساسی در زندگی مردم منطقه - کاربرد این حیوان در آیین‌های فرهنگی منطقه - نماد مقاومت مردم منطقه در شرایط آب و هوایی سخت - نمونه اعتدال، میانه‌روی و فروتنی 		گاو
<ul style="list-style-type: none"> - دارای شاخ‌های کاملاً هلالی شکل - در برخی موارد، با کوهان ترسیم شده است - اندام نرینگی به وضوح قابل مشاهده است - پایداری، باروری، حاصلخیزی و ماه از مهمترین جلوه‌های نمادین این حیوان است 		مار
<ul style="list-style-type: none"> - تصاویر این حیوان با پیچش‌های متعدد - پوست‌اندازی آن نماد تجدید حیات است - نماد مرگ و تولد نیز تفسیر می‌شود - با توجه به حرکات موجی شکل، نشانه‌ای از آب، رود و حاصلخیزی است - از ادوار پیش از تاریخ، مورد پرستش و نمادی دینی با مفاهیم وسیع بوده است 		سگ
<ul style="list-style-type: none"> - در میان نقوش نگاران، به وفور به چشم می‌خورد - حیوان مورد علاقه بومیان منطقه - کاربرد نگهبانی و حراست، به‌ویژه در مناطق روستایی و عشایری - وفاداری، مهمترین جلوه نمادین این حیوان است 		

آیین همبستگی میان مردم منطقه بوده است. بسیاری از پژوهشگران محلی اعتقاد دارند که ترسیم این نقوش، به منزله نشان دادن آیین همکاری و تعاون است. در زندگی انسان‌های معاصر منطقه نیز به وفور می‌توان جلوه‌هایی از تعاون و همکاری را در فعالیت‌های کشاورزی، دامداری، ازدواج جوانان و ساخت مسکن مشاهده کرد.

انسان بالدار

بال به عنوان نماد قدرت و محافظت و علامت ایزدی در هنر قبل از اسلام در آثار بسیار زیادی بر روی بدن انسان یا حیوان یا موجودات نیمه حیوان و نیمه انسان دیده می‌شود. چنانکه اسناد مصور نیز نشان می‌دهد انسان بالدار در هنر مصر، یونان، ایران و بین‌النهرین دیده شده و نمی‌تواند یک نماد صرفاً ایرانی باشد. اما به احتمال قوی، منشأ آن قطعاً به ایران و بین‌النهرین باز می‌گردد (جعفری و دیگران، ۱۳۸۶، ۲۴). در دره نگاران تصویری از

به اینکه سگ کاربرد تغذیه‌ای برای صاحبان خود نداشته، عمدتاً به منظور نگهبانی و حراست از آن استفاده می‌شده و از همین روست که حراست، نگهبانی و وفاداری، تفسیر قوی‌تری برای نمادپردازی این حیوان در هنر صخره‌ای منطقه است.

نقوش انسانی

انسان سوار بر حیوانات و یا در حال شکار

نقوش انسانی در دره نگاران عمدتاً به صورت تابلوهایی انبوه از تصاویر قابل مشاهده است که در حالت‌های مختلف، هنرنمایی شده‌اند. برخی از این تصاویر صحنه‌هایی از نبرد و جدال انسان‌ها با یکدیگر و یا در حال شکار را نشان می‌دهند. دسته‌ای دیگر، به نظر می‌رسد روایت‌گر برخی از آیین‌های مذهبی و دینی باشند که در میان بدویان ساکن در منطقه رواج داشته است. همچنین برخی از نقوش که صحنه‌هایی از شکار دسته‌جمعی را روایت‌گری می‌نمایند، تفسیری از

جدول ۲- بنیان‌های اعتقادی و نمادین در نقوش انسانی سنگ‌نگاره‌های دره نگاران.

نقوش انسانی:		
نقوش انسانی به نسبت نقوش حیوانی کمتر است. با توجه به عمده فعالیت مردان آن روزگار برای امرار معاش که از راه شکار بوده است، نقوش انسانی عمدتاً در حال شکار و نبرد با حیوانات به تصویر کشیده‌اند و نقوش انسان منفرد به ندرت دیده شده است.		
<ul style="list-style-type: none"> - یکی از پرتعدادترین تصاویر در دره نگاران - نشان دادن آیین همکاری و تعاون - نقش شکار و شکارگری از قدیمی‌ترین و رایج‌ترین نقوش مورد استفاده بشر بوده است. - دسته‌ای نشانگر نبرد انسان‌ها با یکدیگر و یا شکار حیوانات توسط انسان‌ها هستند - برخی از این تصاویر، نمایانگر آیین‌های دینی و مذهبی هستند 		شکار و سوار
<ul style="list-style-type: none"> - معمولاً در بلندای صخره‌ها حکاکی شده است - به نسبت سایر نقوش، تعداد کمتری از این نقش مشاهده شده است - شاید نشان از آرزوی پرواز و نقش فرشتگان برای استمداد باشد - نمادی از قدرت، محافظت و علامت ایزدی شناخته شده است برای نشان دادن جلوه‌های نمادین، عمدتاً بر بدن انسان‌ها یا حیوانات حکاکی شده است 		انسان بالدار
<ul style="list-style-type: none"> - نقشی از انسان به صورت منفرد در دره نگاران دیده می‌شود که به نظر می‌آید نمایش زایمان باشد. - اعتقاد غالب بر آن است که این نقوش، چرخه طبیعت و تولد را به معرض نمایش گذاشته‌اند. - نمایش زن در حال زایمان بخشی از آیین پیش از تاریخ است که چرخه طبیعت و تولد را ستایش می‌کرده است. - تصویر کردن این نقش به نوعی تشکر از خدا برای آفرینش مخلوقی جدید تفسیر شده است. 		زایمان
<ul style="list-style-type: none"> - تعیین نقاط مقدس برای اجرای آیین‌های دینی - نشانه‌ای به عنوان امضای انسان در طبیعت و اعلام حضور - تعیین حریم و مالکیت - نشان از اجرای تشریفات و آیین‌های خاص در میان مردم بدوی 		رد دست

است. از سوئی دیگر، برخی دیگر اعتقاد دارند که هر گاه در منطقه تولدی صورت می‌گرفته، بومیان با نقش کردن آن، به نوعی خبررسانی می‌کرده‌اند.

رد دست

یکی دیگر از نقوش رایجی که معمولاً در میان سنگ‌نگاره‌ها مشاهده می‌شود و از اهمیت فراوانی برخوردار است نقوش دست‌ها یا پاها و یا رد و اثر آن‌ها چه مربوط به انسان و چه حیوان می‌باشد. نقوش دست خصوصاً دست با پنجه‌های باز و نقش پای برهنه معمولاً در کنار این‌گونه نقوش دیده می‌شود. نقوش و علائمی همچون نقش یا اثر (رد) دست‌ها و پاها به مفهوم حضور انسان در آن قلمرو می‌باشد و به منزله امضاء در طبیعت است. در باور محلی، اعتقاد بر آن است که حک این تصویر، براساس آیین مذهبی خاصی بوده بدین‌گونه که فردی مومن و درستکار در آن محدوده ساکن بوده و بر این اساس، تصاویر رد دست به منزله حضور آن فرد، حکاکی شده و به آن محدوده حالتی تقدس‌گونه بخشیده است. همچنین اعتقاد دیگری وجود دارد مبنی بر اینکه با این کار نوعی تعیین حریم و مالکیت انجام می‌شده است.

نقوش اشیاء

نقوش اشیاء در این منطقه صرفاً نقوشی از ابزارهای جنگی و شکار که در دست شکارچیان به تصویر کشیده شده مثل تیر و کمان، کمند و ابزار پرتاب سنگ می‌باشد. ابزارهای شکار و صید، به‌عنوان وسایلی

انسان بالدار به نمایش در آمده که نمونه آن در نقوش سایر نقاط ایران و جهان نیز دیده شده است. این نقش بر بلندترین نقطه صخره‌ای خودنمایی می‌کند. در رابطه با مفهوم نمادین انسان بالدار، از زوایای متعددی می‌توان به تبیین موضوع پرداخت. با توجه به اینکه این‌گونه نقوش عمدتاً در ارتفاعات و بر بلندای صخره‌ها حک شده‌اند، شاید بتوانند نشان‌گر تمایل و آرزوی پرواز و نزدیکی به آسمان برای استمداد از موجودات فرازمینی باشند. از سویی می‌توان حک این‌گونه نقوش را به تصورات انسان دوران کهن از موجودات فرازمینی نسبت داد.

انسان در حال زایش

برخی تصاویر باقی‌مانده از انسان در دوران پارینه‌سنگی به زنان مربوط است که بسیاری از آنان باردار هستند و ارتباطی با زایش داشته‌اند. به نظر می‌رسد بخشی از یک آیین پیش از تاریخی هستند که چرخه طبیعت و تولد را ستایش می‌کرده است (سیر، ۱۳۸۷، ۸). در بیشتر فرهنگ‌های باستانی، الهگان باروری وجود دارند که در بیشتر مواقع، در حال زایش و یا بارداری نشان داده شده‌اند. از جمله آنهایتا در ایران، آرتامیس یا آتنا در یونان و روم، ایشتر در اکد و سراسوتی در هند (آیتی‌زاده، ۱۳۹۳، ۹۰). نقشی از انسان به صورت منفرد در دره نگاران دیده می‌شود که به نظر می‌آید نمایش زایمان باشد. بر اساس تفسیری که بومیان و پژوهشگران محلی در حال حاضر دارند، ترسیم کردن این نقش نوعی تشکر از خدا برای آفرینش مخلوقی جدید بوده

جدول ۳- بنیان‌های اعتقادی و نمادین در نقوش اشیاء سنگ‌نگاره‌های دره نگاران.

نقوش اشیاء:		
با توجه به اینکه عمده نقوش حاکی از اهمیت شکار برای انسان آن زمان بوده، تنها تصویری که از اشیای آن دوره قابل رویت است، وسایلی بوده که به عنوان ابزار شکار مورد استفاده قرار می‌گرفته است. البته نقوش مستقلی برای به تصویر کشیده شدن اشیاء یافت نشده و صرفاً ابزارهایی که در دست انسانها قابل رویت است، مدنظر می‌باشد.		
<ul style="list-style-type: none"> - انداختن زه به یک کمان بزرگ، آزمایش دلیری بوده است. - این نقش، عمدتاً در دست شکارگران به تصویر کشیده است. 		تیر و کمان، کمند، قلاب سنگ
<ul style="list-style-type: none"> - سهم کمتری در نقوش سنگ نگاره ای این منطقه دارند. - به عنوان نمادهای شمارش، جهت نمایی، گاه‌شماری و ترسیم صور فلکی تفسیر شده‌اند. - همچنین به عنوان نمادهای ارتباطی مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. - از کهن‌ترین آثار موجود در میان سنگ‌نگاره‌های ایران و جهان هستند. - اولین و کهن‌ترین کاربرد آن‌ها نگهداری مایعات و مواد و گرفتن عصاره گیاهان بوده است. 		فنجان نما

است که به عقیده برخی از دانشمندان، در اصل، نماینده خورشید بوده و مسیر آن را از طریق آسمان نشان می‌داده است. بنا بر گفته بعضی‌ها، این علامت، حاکی از چرخ گردونه خورشید-خدا بوده و از این رو، دارای بعضی نمادهای خورشیدی مانند روشنایی، حاصل‌خیزی و به ویژه خوشبختی است (همان، ۵). در جوامع ابتدایی، مردم به چلیپا، چون مظهر آتش احترام می‌گذاشتند و علت آن، شکل صلیبی و دو چوبی بود که روی هم می‌سازیدند و با آن آتش می‌افروختند. تصویر دایره‌ای خورشید که پایان‌بخش شب و نویددهنده روز بود همچون آتش روشنی‌بخش، با صلیب شبیه بود. انسان ابتدایی که در پرتو تجربه‌ی خویش آتش را بازدارنده قهر طبیعت و نگهدارنده او در برابر جانوران وحشی می‌دید نشان آن صلیب را نیز دارای نیروی افق طبیعی، مافوق طبیعی و معجزه‌آسا تصور می‌کرد و به تدریج نماد صلیب به مظهر جادو و جلوه‌ی خدایی مبدل گشت. انسان ابتدایی برای حفظ جان خود در برابر ارواح خبیثه این نشان را روی جامه و تزیینات زندگی خویش نقش می‌کرد (یاحقی، ۱۳۶۹، ۸۷).

که دارای اهمیت فراوانی در میان مردم آن منطقه بوده‌اند، در بسیاری از تصاویر قابل مشاهده است. نکته قابل ذکر اینکه، در تمام نگاره‌های ثبت شده، این ابزارها در حال استفاده به تصویر کشیده شده‌اند و تصاویر منفرد از آن‌ها قابل مشاهده نیست. نقوش فنجان‌نما نیز در میان تصاویر حک شده بر روی صخره‌های دره نگاران قابل رویت است. از لحاظ نمادین، انداختن زه به یک کمان بزرگ آزمایش دلیری بود که به وسیله اودوسئوس و بودا ساکیامونی^۲ با موفقیت انجام گرفت. کمان و تیر صفت ویژه خدایان جنگ و قهرمانان بسیاری از اقوام و نمادی برای تسخیرناپذیری آنان است (هال، ۱۳۸۰، ۱۷۶).

نقوش هندسی

نقش‌های هندسی در میان سنگ‌نگاره‌های دره نگاران سراوان بسیار محدود است به طوری که نمونه‌هایی از این نقوش به شکل چلیپا (صلیب) قابل رویت است. چلیپا یا سواستیکا، در سنسکریت به معنای خوشبختی است. این نماد، نمادی باستانی و بسیار گسترده

نتیجه

تیر و کمان به وفور در سنگ‌نگاره‌ها به چشم می‌خورد. در راستای سؤال دوم، بررسی نمادشناسانه نقوش نشان می‌دهد که حک آن‌ها بر روی سنگ و صخره، از روی تفتن نبوده، ضمن اینکه آدم‌هایی اندیشمند و ماهر، مبادرت به این کار کرده‌اند. نخستین دلیل برای سنگ‌نگاری در این منطقه، استفاده از این فن و ابزار جهت انتقال پیام، ثبت وقایع روزمره زندگی، تعیین حدود و... بوده است. در واقع، به نظر می‌آید بدلیل عدم وجود هر گونه رسانه ارتباطی برای انتقال پیام و مفاهیم در آن عصر، بشر آن موقع سعی داشته تا از طریق نقش و نگاره با هم‌عصران و یا آیندگان ارتباط برقرار کند. همان‌طور که بیان شد بیشترین تصاویر مربوط به حیوانات می‌باشد. با مشاهده تصاویر حیوانات و همچنین چارچوب اعتقادی که از گذشته تاکنون وجود داشته، استدلال‌های زیر حاصل می‌شود:

- تصاویری که حیوانات را در حال شکار آن‌ها توسط انسان نشان می‌دهد، نشان از باورها و اعتقادات عمیقی در این زمینه دارد. اولاً اینکه انسان آن دوره، می‌خواست مهم‌ترین فعالیت زندگی خود را به تصویر بکشد. ثانیاً حیوانات نقش بسیار حیاتی در زندگی وی برای امرار معاش داشته و به دلیل نگاه تقدس‌گونه‌ای که به آن‌ها داشته‌اند،

سنگ‌نگاره‌ها به عنوان مهم‌ترین رسانه فرهنگی در اعصار گذشته بوده و سراوان به دلیل وجود مجموعه‌ای بی‌نظیر از نگاره‌های سنگی، به سرزمین نخل و نگاره شهرت یافته است. از این رو، در این پژوهش، سعی بر آن بوده است تا براساس منابع در دسترس (مکتوب و شفاهی)، به بررسی بنیان‌های نمادین و اعتقادی در سنگ‌نگاره‌های دره نگاران سراوان اقدام شود. مبتنی بر اولین سؤال پژوهش، می‌توان این‌گونه استدلال کرد که نقوش حک شده بر روی این صخره‌ها بیشتر شامل نقوش حیوانی و انسانی هستند. حیواناتی از قبیل بز کوهی، شتر، اسب، گاو، سگ و بعضی گربه‌سانان و مواردی که تشخیص نوع آن‌ها مشکل است، و نقوش انسانی نیز در برخی نقاط به صورت منفرد ولی در بیشتر جاها به صورت دسته‌جمعی، در حال شکار و یا نبرد با حیوانات به نمایش در آمده‌اند. در میان نقوش انسانی، برخی از آن‌ها کاملاً جنبه نمادین دارند، از قبیل انسان بالدار و رد دست. در این میان، نقوشی که جنبه شکار دارند مانند گاو وحشی و بز کوهی با شاخ‌های بزرگ و کشیده به صورت‌های گوناگون در اغلب سنگ‌نگاره‌های این دره وجود داشته و ارتباط مستقیمی با طبیعت آن زمان و نیز نحوه معیشت و اعتقادات مردم آن روزگار داشته است. نقوش اشیاء نیز چون

جدول ۴- بنیان‌های اعتقادی و نمادین در نقوش هندسی سنگ‌نگاره‌های دره نگاران.

نقوش هندسی:	
نقوش هندسی صرفاً نقش چلیپا مشاهده شده است.	
<ul style="list-style-type: none"> - چلیپاهای به تصویر کشیده شده در نقوش سنگ‌نگاره‌ای نگاران، سه شاخه هستند. - این نقش در ایران، نمادی از خورشید، ستارگان و آسمان است. - سابقه این نقش به دوران مهرپرستی پیش از زرتشت می‌رسد. - این نقش نمادی از نیروهای ماورالطبیعی است که به عنوان نمادی دینی و آیینی به کار می‌رفته است. - در اعتقاد محلی، آن را نماد خورشید و بیشتر، آتش تلقی می‌کرده‌اند. 	 <p>چلیپا - سواستیکا</p>

مبادرت به حک تصاویرشان می‌نموده‌اند. برخی حیوانات نیز، نمادی برای مددخواهی آن‌ها از طبیعت بوده است. در رابطه با تصاویری که انسان‌ها در حال شکار هستند استدلال قوی این است که بومیان آن زمان اعتقاد داشته‌اند که با حک تصاویر، مبادرت به تسخیر روح حیوان نموده و با این کار، در عالم واقعی، شکار حیوانات ساده‌تر می‌شود. کما اینکه این اعتقاد (سحر و جادو)، هنوز به شکل غالبی در منطقه وجود دارد. البته در حال حاضر، این اعتقاد در رابطه با خود انسان‌هاست. یعنی اعتقاد بر اینکه شخصی توسط شخص یا اشخاص دیگری تحت سیطره جن‌ها قرار گرفته و از این طریق به خواسته طرف مقابل تن دهد. به‌طور مثال، اگر شخصی فردی را دوست داشته و مناسب برای ازدواج تشخیص دهد اما مخالفینی بر سر راهش وجود داشته باشد (چه معشوق و چه سایر اطرافیان)، سعی می‌کند از طریق سحر و جادوی آن‌ها، با تسخیر دل و روح‌شان، رضایت‌شان را جلب کند.

اعتقاد به همکاری و تعاون نیز که در حال حاضر به شکل قوی در -

یکی دیگر از مشخصه‌هایی که در نقوش حیوانات عمدتاً وجود دارد، برجسته کردن اندام نرینگی در تصاویر است. بومیان منطقه اعتقاد دارند که شکارچیان با این کار می‌خواسته‌اند روحیه دلاوری، شکارگری و قدرت و مردانگی خود را به تصویر بکشند.

- برخی نقوش نیز، نشانگر اتفاقات مهم زندگی افراد و همچنین وصف حال آن‌هاست که از آن قبیل در برخی تصاویر، نشان دادن شور و شوق پس از شکار، زایش و تولد و... می‌باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. همین خرافه در بسیاری از نقاط جهان در صید شکار، مینا قرار می‌گیرد. شکارچی آلمانی میخی را که از تابوت کنده شده است به رد پای تازه شکار فرو می‌کند به این نیت که مانع گریختن صید گردد. بومیان ویکتوریا خاکستر گرم روی رد پای حیوانی می‌ریزند که قصد صیدش را دارند. شکارچیان هاتن تات مشتکی شن را که از رد پای صید برداشته‌اند به هوا می‌پاشند و معتقدند حیوان به این وسیله از پا می‌افتد. بومیان تامپسن، معمولاً رد پای گوزن زخمی را افسون می‌کنند و پس از آن دیگر از تعقیب حیوان دست بر می‌دارند زیرا گمان می‌کنند افسون سبب خواهد شد که حیوان نتواند دورتر رود و به زودی می‌میرد. همین‌طور بومیان اوجیب وای، به نخستین رد پای گوزن یا خرس که برخورد می‌کنند «دوا» می‌ریزند و تصورشان این است که باعث می‌شود حیوان به زودی خود را نشان دهد. حتی اگر مسافتی دو یا سه روزه دورتر از محل باشد. چرا که این افسون می‌تواند سفری چند روزه را در چند ساعت خلاصه کند. شکارچیان اوبو در آفریقای غربی چوبی نوک تیز در رد پای صید فرو می‌کنند تا صید چلاق شود و به دام آن بیفتد (فریزر، ۱۳۸۳، ۱۱۲).

2. Strabo & Herodotus

3. Odysseus & Sakiyamon

فهرست منابع

۱. همین خرافه در بسیاری از نقاط جهان در صید شکار، مینا قرار می‌گیرد. شکارچی آلمانی میخی را که از تابوت کنده شده است به رد پای تازه شکار فرو می‌کند به این نیت که مانع گریختن صید گردد. بومیان ویکتوریا خاکستر گرم روی رد پای حیوانی می‌ریزند که قصد صیدش را دارند. شکارچیان هاتن تات مشتکی شن را که از رد پای صید برداشته‌اند به هوا می‌پاشند و معتقدند حیوان به این وسیله از پا می‌افتد. بومیان تامپسن، معمولاً رد پای گوزن زخمی را افسون می‌کنند و پس از آن دیگر از تعقیب حیوان دست بر می‌دارند زیرا گمان می‌کنند افسون سبب خواهد شد که حیوان نتواند دورتر رود و به زودی می‌میرد. همین‌طور بومیان اوجیب وای، به نخستین رد پای گوزن یا خرس که برخورد می‌کنند «دوا» می‌ریزند و تصورشان این است که باعث می‌شود حیوان به زودی خود را نشان دهد. حتی اگر مسافتی دو یا سه روزه دورتر از محل باشد. چرا که این افسون می‌تواند سفری چند روزه را در چند ساعت خلاصه کند. شکارچیان اوبو در آفریقای غربی چوبی نوک تیز در رد پای صید فرو می‌کنند تا صید چلاق شود و به دام آن بیفتد (فریزر، ۱۳۸۳، ۱۱۲).
۲. Strabo & Herodotus
3. Odysseus & Sakiyamon
- آیتی‌زاده، آنیسا (۱۳۹۳)، بررسی سنگ‌نگاره‌های باستانی اسبکته‌یزد، نشریه جلوه هنر، دوره ۶، شماره ۱۲، صص ۹۵-۸۱.
- جعفری، زهره؛ آیت‌اللهی، حبیب؛ حیدری، مرتضی (۱۳۸۶)، بررسی چگونگی شکل‌گیری نقش فرشتگان (انسان بالدار) در منابع تصویری قبل از اسلام، *دوفصلنامه مدرس هنر*، دوره ۲، شماره ۲، صص ۲۴-۱۷.
- بزی، کلثوم و حاتم، غلامعلی (۱۳۹۲)، اسطوره‌کاوِ نقوش سنگ‌نگاره‌های ناهوک سراوان و بررسی حضور آن در زندگی انسان امروز منطقه، *فصلنامه*
- علمی و پژوهشی هنرهای تجسمی نقش‌مایه، دوره ۷، شماره ۱۷، صص ۱۵-۷.
- جعفری دهقی، محمود (۱۳۸۲)، *بازشناسی منابع تاریخ ایران باستان*، انتشارات سمت، تهران.
- رضی، هاشم (۱۳۸۴)، *دین و فرهنگ ایرانی پیش از عصر زرتشت*، چاپ دوم، انتشارات سخن، تهران.
- سپاهی، عبدالودود (۱۳۸۶)، نگاهی به آثار سنگ‌نگاره‌ای سراوان، *نشریه مرز پرگهر*، سال ششم، شماره ۱۶۰، صص ۱۲-۸.
- سرلو، خوان ادواردو (۱۳۸۸)، *فرهنگ نمادها*، ترجمه مهرانگیز اوحدی، نشر داستان، تهران.
- سیر، هنری (۱۳۸۷)، *از غار تا پیکاسو*، ترجمه روزبه تذهیبی، نشر نظر، تهران.
- شوالیه، ژان و گبران، آلن (۱۳۸۵)، *فرهنگ نمادها*، ترجمه سودابه فضائلی، نشر جیحون، تهران.
- فریزر، جیمز (۱۳۸۳)، *شاخه‌ی زرین*، پژوهشی در جادو و دین، ترجمه کاظم فیروزمند، انتشارات آگاه، تهران.
- کیانی، پیمان (۱۳۹۳)، *مطالعه تطبیقی سنگ‌نگاره‌های تیمره با سفال هزاره‌های پنجم و سوم پیش از میلاد (بررسی موردی نقش بز کوهی)*، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش هنر*، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- مهدوی، ملیحه (۱۳۷۹)، *سگدید*، رانش اهریمن، *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، شماره ۴۰، صص ۶۳-۵۴.
- ناصری فرد، محمد (۱۳۸۶)، *موزه‌های سنگی، هنرهای صخره‌ای (سنگ‌نگاره‌های ایران)*، نشر نوای دانش، تهران.
- هاشمی زرج‌آباد، حسن (۱۳۹۲)، معرفی و تحلیل نقوش سنگ‌نگاره‌های نویافته شوسف خراسان، *نشریه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*، سال هشتم، شماره ۲، صص ۱۹۴-۱۶۱.
- هال، جیمز (۱۳۸۰)، *فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب*، ترجمه رقیه بهزادی، انتشارات فرهنگ معاصر، تهران.
- هینتس، والتر (۱۳۷۱)، *دنای گم‌شده عیلام*، ترجمه فیروز فیروزنیا،

e Devising frameworks to maximally utilise independent lines of evidence, Journal of Arid Environments, Vol, 143, PP.22-27.

Brady, L. M., & Tacon, P. S. (2016). *Relating to Rock Art in the Contemporary World: Navigating Symbolism, Meaning and Significance*, University Press of Colorado, Boulder.

انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
یاحقی، محمد جعفر (۱۳۶۹)، فرهنگ اساطیر باستان، انتشارات سروش، تهران.

Agnew, N., Deacon, J., Hall, N., Little, T., Sullivan, S., & Tacon, P. (2015). *Rock art: A cultural treasure at risk*. United States: The Getty Conservation Institute, Los Angeles.

Hardtke, F. E (2017). *Rock art interpretive approaches*

Symbolic and Conceptual Foundations in Stone Painting of Saravan Negaran Valley*

Zahra Hosseinabadi¹, Jila Safoora²

¹Associate Professor of Art Research Group of Sistan and Balochestan University, Zahedan, Iran.

Masters in art research - Sistan and Balochestan University, Zahedan, Iran.

(Received 26 Aug 2018, Accepted 28 May 2019)

According to many scholars, rock art is an illustrative example of a world art dating back to the depths of human history and often considered art as one of the most important branches of visual arts, which recognized the first manifestations of the aesthetic sense and artistic taste of the ancestors of mankind Exhibits in different parts of the world. Meanwhile, petrographic sites include some of the world's largest art works, which, from a cultural standpoint, have plenty of spiritual imagery. This art includes paintings that have been featured in valleys and on boulders and smooth surfaces, and an archive of indigenous arts and traditions dating back to about ten thousand years ago, as an important part of the history of art World known. Saravan Negaran Valley is one of the prominent regions of Iran, surrounded by beautifully crafted paintings on the rocks and streams of symbolic backgrounds in most of the paintings. This research aims to explore the symbolic features of Saravan Negaran and the reasons for the creation of motifs by the primitive people of Time and seek to answer the following question: What are the most picturesque images on the rocks of this valley, based on what are the foundations of symbolism and belief? The research method was descriptive-analytical and data was analyzed by field study and recording of the writer's observations as well as by documentary method and by inductive reasoning method. The findings show that the images are divided into three animals, human, and geometric groups, which have the most abundance of animal

designs in comparison to other motifs that are mostly hunted, and combinations of human-animal and animal-animal images Also largely reflects the scenes of the hunting battle that has been common in this age. For this reason, many of the motifs of region, which have a symbol of hunting, include wild cattle and mountain goats with large branches, stretched to various styles in most boulders, and have a direct connection with the nature of that time, as well as the livelihood and beliefs of the people of that time. For the first reasons for painting in this area, the use of this technology and instrument for transmitting messages, recording events and everyday life events, determining the limits and ... has been. The abundance of animal designs also reflects deep beliefs. Firstly, the man of that period wanted to portray the most important activity of his life. Secondly, animals play a vital role in their lives for livelihoods, and they have been carved for their sacred image. The symbolic and religious backgrounds have played a prominent role in the design of the designs and have been deeply intuitive with the way the life and beliefs of the people of the region were at that time. In addition, many of the foundations of creed that have played a significant role in the art of rectangular art are clearly visible in the lives of the present inhabitants of the region, especially in rural and nomadic areas.

Key words

Negaran Valley, Stone Daisies, Motifs, Symbolic, Beliefs.

*This article is derived from the master's thesis of the second author titled "Investigation Symbolic and Conceptual Foundations in Stone painting of Saravan Negaran Vally" under the supervision of the first author.

**Corresponding Author: Tel: (+98-915) 1906152. Fax:(+98-54) 31136481. E-mail: hosseinabadi_2007@yahoo.co.uk.